

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ атындағы ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

Заң институты

Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы

«ПО қызметкерлерінің кәсіби этикасы» курсы бойынша дәріс

ЖАНЖАЛ ЖӘНЕ ОНЫҢ МОРАЛЬДЫҚ-ІЗГІЛІК ҚҰРЫЛЫСЫ.

Қарағанды
2016

Дәрісті жалпы білім беретін пәндер кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры М.Е. Уалиев дайындады.

Дәріс жалпы білім беретін пәндер кафедрасының ПӘС отырысында қарастырылды. 2016 жылғы 3 мамырдағы №9 хаттама.

Дәріс кафедра отырысында талқыланды және бекітілді. 2016 жылғы 24 мамырдағы №19 хаттама.

Пікір берушілер: Н.Е. Елікбаев – ф.ғ.д., «Болашақ» Қарағанды Академиясы жалпы білім беретін пәндер кафедрасының профессоры;

Оспанова Г.С. – з.ғ.к., «Болашақ» Қарағанды Академиясы заң пәндері кафедрасының профессоры.

Б.Б. Кошегулов – з.ғ.к., Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті.

Дәріс жоспары:

Кіріспе

1. Жанжалдың моральдық құрылысы. Тәжірибедегі жанжалдың оң және теріс ролі.
2. Ішкі істер органдары қызметкерлерінің моральдық жанжалдары. Пікір-таласты, жанжалды шешу этикасы.

Қорытынды

Кіріспе.

Құқық қорғау қызметі қылмыскерлермен күресуінің, арнайы күш-құралдарды қолдануы нәтижесінде өз қызметкерлерін адамгершілік жанжалдың жағдайына жиі алып келеді. Аталған жанжалдар себептердің карама-қайшылық бағыттылығы жағдайында жиі болады. Мұндай жағдайда субъектіге борыш талаптарынан көрініс тапқан қоғамдық қажеттік пен өзінің жағдайға байланысты пайда болған көзқарастарын, алыс және жақын мақсаттың біреуін, үлкен және одан азырақ қауіптің біреуін таңдауға тура келеді.

Адамгершілік шиеленістің ерекшелігі мынада- белгілі бір жағдайдағы моральдық нормаға негізделген әрекеттің басқа бір норманы бұзуы. Бұл жердегі күрделілік адамның кейбір адамгершілік нормаларды білмеуі салдарынан таңдау жасай алмауында емес, тіпті, оның моральдық талаптарды орындағысы келмейтінінде де емес, мәселе- осы талаптардың бір- біріне қайшы келмеуін болдырмаудың қажеттігінде.

Мысалға, құқық қорғау органдарының қызметкері сезіктінің немесе айыпталушының пәтеріне тінту жасауға келгенде төсек тартып жатқан науқас адамды көрді делік. Оның алдында мынадай таңдау тұрады: заң талаптарын орындай отырып, қатты науқас болсадағы, сол тұлғаның төсегіне

тінту жасау немесе адамгершілік көзқарастар негізінде төсекті тінтуден бас тарту.

Құқық қорғау органдары қызметкері үшін кәсіби мәні бар шиеленістердің қатарынан сыртқы және ішкі шиеленістерді атауға болады. Сыртқы шиеленістер адамдар арасындағы адамгершілік жанжалдар ретінде көрініс табады. Олар жеке тұлғалардың, әлеуметтік топтардың және қоғамның құндылықты бағыт-бағдарының қайшы келуін білдіреді.

Ал ішкі шиеленістердің табиғаты басқаша. Олардың қайнар көзі болып тұлғаның жүріс-тұрысының бір-біріне бағынышты себептерінің күрделілігі, әртүрлі сипатта болуы табылады.

Бірқатар жағдайларда ішкі жанжалды шешу сыртқы шиеленістің пайда болуына негіз болуы мүмкін. Мысалы, тұлғаның құқық қорғау органдарымен құпия негізде одақтасуы, оның ішкі жанжалын жеңудің негізінде жүзеге асқанымен, осы құпия көмекші мен оның қызмет ету саласының арасында сыртқы жанжал туындауы мүмкін.

Құқық қорғау органдары қызметкерінің тағы бір ерекшелігі- кей кездері өзінің мемлекеттік құрылымдарға қатысын жасыра отырып, оған қылмыстық ортада жұмыс істеуге тура келеді. Мұндай жағдайларда адам санасында бір мезетте екі адамгершілік жүйелер қалыптасады: біріншісі- ол өзі қабылдаған көзқарастар жүйесі; екіншісі- қылмыстық ортада негізге алынған көзқарастар, ал қызметкер өз жүріс-тұрысын осы екінші жүйеге негіздеп, оңтайландыруы керек.

Мұндай жағдайларда адамның санасында моральдық құндылықтардың әр түрлі жүйелері бір мезетте шиеленіске түседі. Бұл көзқарас тұрғысынан аталған шиеленісті ішкі деп те атауға болады. Алайда, ішкі жанжалдың ерекшелігі мынада — оған тұлға өзі дұрыс деп санайтын құндылықтардың, нормалардың күресі тән. Ал сыртқы жанжал өзінің көзқарастарына қайшы сенімдердің, көзқарастардың, құндылықтардың, идеялардың дұрыстығын жоққа шығару тән. Бөтен салада жасырын жүрген қызметкер осы салада үстемдік құрған моральдық құндылықтарға қатысты өзінің шиеленісті

қарым-қатынасын жасыруға мәжбүр болады. Мұндай жағдай моральдық таңдаудан емес, жедел-іздістіру қызметінің ерекшеліктерінен туындайды. Сол себепті де, мұндай шиеленісті сыртқы шиеленістің жасырын нысаны деп атауға болады.

1. Жанжалдың моральдық құрылысы. Тәжірибедегі жанжалдың оң және теріс ролі.

Құқық қорғау қызметіндегі моральдық шиеленістердің көрініс табу нысандары түрліше. Олар осы қызметтің белгілі бір бағытының нақты ерекшеліктеріне, осы қызмет жүзеге асатын ерекше жағдайларға, шиеленіске қатысушылардың әлеуметтік психологиялық мінездемелеріне және басқа да жағдайларға байланысты.

Жанжалдың дамуы оны шешуге, яғни, жүріс-тұрыс немесе әрекеттің белгілі бір түрін таңдауға алып келеді. Мұндай жағдайда адамға өзі қабылдайтын шешімнің негізінде жатқан дұрыс бағытты анықтауға көмектесудің маңызы зор. Бұл бағыт адамның өзі қабылдайтын моральдық талаптары сенімге айналған сайын берік бола бастайды. Аталған мәселе құқық қорғау қызметі үшін, нақты айтқанда, құпия көмекшілермен жұмыс үшін тәжірибелік мәнге ие. Құпия көмекші өзінің құқық қорғау органдарымен бірігіп қызмет ету туралы қабылдаған шешімнің дұрыстығын сезінсе де, бұл шешімнің моральдық маңызы зор екендігін түсінсе де, жедел іздістіру өкілінің тапсырмаларын саналы және ерікті түрде орындаса да, өз әрекетіне субъективтік, психологиялық түрде іштей қанағаттанбауы мүмкін. Өз жүріс- тұрысыңды түсіну, сезіну, сенімге, әдетке, тұрақты сезімдерге айналмауы мүмкін. Құпия көмекші дұрыс әрекеттер жасап, оларды негіздей алса да, бұл негіздеу сеніммен жүзеге асырылмауы мүмкін. Өзін-өзі мәжбүрлеу, борыш сезімі- бұлар да әрекеттің жоғары негіздері, алайда, оларды адамгершілік жүріс-тұрыстың жоғары түрін сипаттайтын сеніммен бір қатарға қоюға болмайды.

Әдебиеттерде адамгершілік шиеленістердің алдын алуға және оларды шешуге жәрдем беретін ұсыныстарды жасау ұмтылыстары біршама. Бұл

жағдайда ортақ қағида ретінде адамгершілік құндылықтардың үстемдігі туралы ереже ұсынылады.

Моральдық шиеленістерді шешуде қоғамдық мүдденің жеке мүддеден үстемдігі туралы ереже көп жағдайда бұл ереже қате, дөрекі түсініліп, жүзеге асырылады. Шиеленіс жағдайды көбінесе жеке мүдделерге зиян келтіре отырып шешу орын алады. Әрине, қоғамдық мүдде жеке мүддеге қарағанда әлдеқайда маңызды. Алайда, кей кездері жағдайды дұрыс түсіну нәтижесінде жеке мүддеге ешбір зиян келтірмей-ақ, қоғамдық мүддені қанағаттандыруға болады. Жеке мүддені қоғамдық мүддеге бағындыру- шешімі қиын жағдайларда жиі кездесетін мәселе. Шиеленісті жағдайдан ең жақсы, оңтайлы жолмен шығу үшін тұлғаның өз мүдделерін ескермеуге талпынысы ғана емес, сонымен қатар, қоғамның тұлғаның мүдделерін қанағаттандыруға деген ұмтылысы да қажет. Осындай, тұлғаның қоғамға, қоғамның тұлғаға дұрыс қатынасы жағдайында ғана дұрыс моральдық таңдау жүзеге асырылады.

Таңдау жағдайында қабылданған шешімді жүзеге асыру үшін қойылған мақсатқа жетудің белгілі бір құралдары қажет. Бұл көзқарас тұрғысынан, құралдар таңдау мен мақсаттың ортасында аралық буын кезеңі мақсат пен оған жету құралының өзара қатынасының мәселесі ретінде сипатталады. Құқық қорғау органдарының қызметкері үшін бұл мәселені шешудің ғылыми да, тәжірибелік те маңызы зор.

Адамдардың өз алдарына қойған мақсаттары мен оған жетуде қолданылатын құралдардың арақатынасы туралы мәселе көптеген ғасырлар бойы дау туғызуда. Этикалық ой тарихы мақсат пен құралдардың өзара байланысы туралы мәселеге қатысты екі баламалық жауап ұсынған. Олар макиавеллизм концепциясынан және абстрактілі гуманизмнен көрініс тапқан.

Бірінші бағыт «мақсат кез-келген құралды ақтайды» қағидасы ретінде белгілі. Бұл бағытқа сәйкес, құралдар мақсатқа тәуелді, оған бағынады, ал мақсат құралдардан тәуелсіз. Құралдарды таңдаудың негізгі талабы ретінде

олардың мақсатқа жетудегі тиімділігі ұсынылады, ал олардың адамгершілік жағдайы есепке алынбайды.

Екінші концепция жоғарыдағы концепцияға карама-қарсы бағытты ұстанған, бұған сәйкес, ешқандай мақсат оған жету құралдарын ақтай алмайды. Құралдар мақсаттан толығымен тәуелсіз және өзіндік оң немесе теріс құндылыққа ие. Мысалы, бірінші концепцияның өкілдері ретіндегі иезуиттер «егер ол мақсатқа жетуге жәрдемдессе, кез-келген зорлықты ақтауға болады» деп санаған, ал екінші концепцияны жақтаушылар зорлықты абсолюттік зұлымдық ретінде тани отырып, оны мақсатқа жетудегі құрал ретінде қолдануға тыйым салған. Соңғылардың пікірінше, құралдар қандай болса, мақсат та сондай болады: адамгершілік сипаттағы құралдар адамгершілік сипаттағы мақсатқа алып келсе, арам ниетті сипаттағы құралдар арам мақсатқа алып келеді. Басқаша айтқанда, бұл концепцияның негізі мына анықтамада бекітілген: мақсат құралдарды ақтамайды, керісінше, құралдар мақсатты анықтайды.

Құқық қорғау қызметі мақсат пен құралдардың арақатынасы мәселесін ғылыми шешуді талап етеді. Көп жағдайда бұл қоғамдық көзқарастың осы мезетте қолданатын құралдарға қатысты, кейбір жағдайда мақсаттардың өздеріне де қатысты теріс бағалауымен байланысты. Тіпті, адамның, қоғамның және мемлекеттің қауіпсіздігін қорғауға байланысты адал ниетті мақсаттардың болуы да құқық қорғау органдары қолданатын құралдар мен әдістерді қоғамдық пікірдің теріс бағалауынан құтқармайды. Аталған мемлекеттік органдардың қызметкерлері макивеллизмнің концепциясын да, абстрактілік гуманизм концепциясын да толығымен қолданысқа енгізе алмайтыны белгілі, себебі жоғарыдағы концепциялардың екеуі де мақсат пен құралдардың арақатынасы мәселесін шешуде тым қатты көзқарастарды ұстанған.

Бұл көзқарасқа сәйкес, адамдардың алдында тұрған мақсаттардың оларға жетудегі құралдармен өзара тығыз байланысы танылады. Сонымен қатар, құралдардың мақсатқа кері әсері де жоққа шығарылмайды, яғни,

кейбір құралдардың адал ниетті мақсатты бұрмалау мүмкіндігі танылады. Құралдар алдыға қойылған мақсатқа сай болуы тиіс. Мақсат құралдардың құрамын анықтап, олардың адмгершілік мазмұнына мән береді.

Мақсат пен құралдардың сәйкестігінің біртұтастығы әрекет немесе жүріс-тұрыс мақсат пен құралдардың дербес құбылыстар ретінде теріс бағаланғанына қарамастан адамгершілік — оң сипатта деп бағалануы мүмкін. Яғни, жүріс-тұрысты бағалау мақсат пен құралдардан тәуелсіз жүзеге асырылады. Мысалы, қылмыстылықпен күрес өз бетінше адамгершілік-оң сипаттағы құбылыс ретінде бағаланғанымен, оған жету жолындағы адамды мәжбүрлеу мәселелері теріс бағаланатыны сөзсіз. Алайда, біз қылмыстылықпен күрес пен мәжбүрлеуді мақсат пен құрал түрінде қарастырсақ, мұндай теріс бағалау жоғалып кетеді. Егер сот біреуді тонағаны үшін қылмыскерді бас бостандығынан жазасына кессе- бұл әділ жаза, мұнда құрал мен мақсаттың сәйкестігі көрінеді. Ал, керісінше, көшені тыйым салған жерден кесіп өту үшін бас бостандығынан айыру әділетсіз жаза ретінде қабылданады, себебі, бұл жағдайда мақсат пен құралдардың сәйкестігі қағидасы бұзылады.

Әрекеттің немесе жүріс- тұрыстың оң немесе теріс құндылығын анықтаудың негізі мынадай: адамгершілік сипаттағы болып, оны жүзеге асыру жүзеге асырмауға қарағанда мейлінше аз материалдық, адамгершілік және басқа да шығындарды алып келген әрекет саналады. Немесе басқаша айтқанда, аталған құралдардың көмегімен жеткен нәтиже өз мәні бойынша осы құралдарды пайдаланудан келген зияннан жоғары болса.

Өз мәні бойынша осы негіз аса қажеттілік жағдайындағы заңды жауапкершіліктің негізінде жатыр, бұдан адамгершілік және құқықтық нормалардың тұтастығын байқауға болады.

Құқық қорғау қызметінде адамгершілік мақсатқа жету үшін тұлғаның құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтірумен байланысты құралдарды пайдалану жиі орын алып жатады. Алайда, барлық құралдардың ішінен ең

тиімді болса да, көрінеу теріс құралдарды пайдаланумен сипатталатын әрекеттердің жағымсыз сипатты иеленетіні сөзсіз.

2. Ішкі істер органдары қызметкерлерінің моральдық жанжалдары. Пікір-таласты, жанжалды шешу этикасы.

Ішкі істер органы қызметкерлерінің кәсіби қызметінде даулы жағдайлар туындап, оны шешу мәселелері тұрақты түрде туындап отырады. Даулы жағдайларда адамның ізгілік міндеттерін, бір-біріне қарсы келген құндылықтар арасындағы таңдау мен тәуекелдің кері салдарын жоққа шығару анық байқалады. Әдеп туралы әдебиеттерде ізгілік тартыстарын жеңудің ілеспе теориялық тұжырымдарды шығаруға әрекет етуі қабылданады.

ПО қызметінің ахуалы қысылтаяң жағдайдың шегінде болатын кездері де кездеседі, қаруланған қылмыскерді залалсыздандыру, жанжалдың жолын кесу, қаруды пайдалануда өзін-өзі қорғау тек қана маманның өзіне ғана емес, айналадағыларға да әрқашанда қауіп туғызып отырады. Сондықтан да ПО қызметкерлерінің даулы жағдайларды болдырмаудағы ізгілік, эстетикалық, құқықтық рөлін бағаламауға болмайды.

Моральдық тартыстар түрлі құндылық бағыттарды ұстанған тұлғалар арасындағы қарама-қайшылық формасын қабылдаған. Тартыстар жалпы мәдениеті, талаптары, мүдделерінің деңгейі бойынша ерекшеленетін және өз міндеттері мен жалпы міндеттерді түсіну сапасына, оларды шешу тәсілдеріне сәйкес жеке дара адамдардың қақтығысына негізделеді.

Сызбанұсқа:

Ішкі істер

органының қызметкерлері қызметінің объектісінің мәні ретінде, қоғамдық тәртіпті бұзу, құқыққа қарсы тәртіп пен оның асқан шегіндегі қылмыс әлеуметтік құбылыс болып саналады. Ішкі істер органының қызметкерлері қызметінің объектісі (дәрігерлердегі, педагогтардағы сияқты) адам болып саналғанымен объектінің өзіндік ерекшелігі бар, ол сонымен қатар өзінің мақсатымен, өзінің объектісімен, мақсатқа жетудегі өзінің тәсілдерімен қоғамға қарсы, қылмыс сияқты басқа қызметтің де субъектісі болып саналады.

Науқас дәрігердің ішкі толқынына бейімделіп, одан өзінің сауығуын күтеді және оған сенеді. Бала педагогтың жасына, біліміне, адами қасиеттеріне бейімделеді. Қылмыстық тұлға мен оның әрекетінің жолын кесетін тұлға әрқашанда өзінің құндылық бағдарына қарама-қарсы қойылған. Полиция қызметкерлері, тергеушілер, еңбекпен түзету мекемелерінің қызметкерлері мемлекетке деген араздық, пайдакүнелік, кек, нәпсіқұмарлық қозу, қорқақтық, қатыгездік, мансапқорлық сияқты мінез-құлық уәждемелермен бетпестелі келеді. Объектіден идеологиялық араздық, әлеуметтік-қауырт бейімделу келіп шығады. Ол ІІО қызметкерлерінің жұмысында қауырт ая (фон) жасап, тартысты жоғарлатады. Қызметкердің өмірлік тәжірибесінде күресуге тура келетін объектілерінің қатарына қоғамдық-пайдалы еңбектен жалтарған

тұлғалар, арамтамақтықпен өмір сүретін адамдар, айыпкерлер, іздестіру мен соттан жасырынып жүргендер, сотталғандар, үкімді орындаудан жалтарғандар, караусыз қалғандар, маскүнемдер, бұзақылар, кәнігі қылмыскерлер, жезөкшелер, табиғи идеяға, ұсынымдарға, принциптерге қарсы салада өмір сүретін адамдар жатады. Бұл дүниенің жарты өкілі өзін саналы түрде қоғамға қарсы қояды, ұрлық пен басқа да қылмыстық әдеттерді негізге ала отырып, өзінің қызметін мұрат тұтады. Біз қарастырып отырған объект белсенді, ол субъектімен құндылыққа қарсы өзара әрекет етеді.

Мұндай жағдайда, моральдық тартыс ішкі істер органы қызметкерлерінің құндылық-бағыттылық ұстанымына және оның еңбек объектісіне қарсы келетін тергеу болып табылады.

Азаматтармен арадағы моральдық тартыс, біріншіден, ішкі істер органы қызметінің өзіндік ерекшеліктерін азаматтардың білмеуінен туындайды. Екіншіден, тартыс эмоциямен, ашуланшақтықпен, қорқыныш сезімімен, азаматтардың өтінішіне үстірт қарауда туындаған жағдаймен байланысты болады.

Тартыстың ең қиын түрі жеке дара тартыс болып табылады. Жеке даралық — бұл өзінің өмірлік тәжірибесімен, қарсылық тәсілімен, мінез-құлық және әдет-дағды мәнерімен әрекет ететін ерекше тұлға. Басқа адамдармен тартысқа қарағанда қалжырау мен сәтсіздіктен келетін ашуланшақтық пен дәрменсіздіктің өте аз кездесетіндігін дәрігерлер мен психологтар баяғыдан-ақ баса айтып келеді. Тартыстың туындауына объективті жағдай мен қайшылық емес, жеке тұлғаның мінез-құлқы себепші болады. Тартысқа немесе тартысты тудыратын әрекеттерге енжар қарым-қатынас жасаудан қашуға талпыну әрекеті оның адамгершілік мәнін төмендетуге әкеліп соқтырады.

Бір-біріне деген наразылық қарым-қатынасқа белгілі бір дәрежеде шиеленісіп, оған өзінің кері әсерін тигізуі мүмкін. Мұнда тартыс қалыптасқан түрлі әрекеттерге негізделеді. Ептілер мен епсіздер, өз ісін жетік білетіндер мен біліксіздер, жұмысқа қабілеттілер мен жалқаулар, таланттылар мен талантсыздар арасындағы шиеленістен туындайды.

Ұжымның «дұрыс емес» қалыптасу табиғатынан шығатын моральдық тартыс бар. Мұндай тартыстың мынадай түрлері бар: жеке тұлға оның ұжымының жалпы қоғамға қарым-қатынасы бойынша адамгершілік ұсатанымды ұстанады, жекелеген мамандардың қарама-қайшы және әдепсіз қылықтары басшы мен оның ұжымының тарапынан тиісті бағасын алмайды. Бұл жеке тұлғаның бойында ашуланшақтықтың, өкпенің, қажетсіз талап қоюшылық пен қарсы болу сияқты қылықтарының өзгеруіне әкеліп соқтырады.

Моральдық тартыстың ең қиын формасына өз-өзімен тартысу болып табылады. Мұндай тартыс мақсатқа жету әдістері мен құралдарын таңдау кезінде туындайды. Жеке тұлғаның өз алдына қойған адамгершілік-психологиялық қасиеттерінің болмауы үстірт қарауға, дөрекілікке және т. б. әкеліп соқтырады. Бұл: «Барлығы осылай жасайды, мен бірінші емеспін», — деген деңгейдегі ой-санамен түсінік берумен түйінделеді. Бұл жерде жеке тұлға барлық жалпы міндеттер немесе жекеленген адамдардың лауазымдық міндеттерін өзіне (немесе қарама-қарсы алуы мүмкін емес) алады. Әрине, маман мұндай жағдайда әрқашанда дұрыс әрекет жасамайды.

Тартыстан шығу үшін ұсыныстарды іздестіруде жалпы ұстанымдарды ұстану қажет, бұл кез келген адамгершілік нормаларды қолдануда (нормалардың ішіндегі өлім аузында жатқан адамдарға шындықты айтудан бас тарту) абсолюттік және салыстырмалы диалектиканы есепке ала отырып, артық көретін жүйедегі адамгершілік құндылықтардың сатылап өсуін құру (мысалы, қоғамдық парыз жекемен салыстырғанда өте жоғары болып қарастырылады). Адамгершілік тартыстарда әлеуметтік және ұйымдастырушылық тұрғыдан алдын алу ерекше рөл атқарады, нақты себептерін түзету бойынша шаралар кешенін дайындайды, оларға жататындар: ІІМ құрылымдық бөлімшелерін басқаруды жетілдіру, материалдық жағдай мен тұрмыстық жағдайды жақсарту, техникалық үдерістің салаларын есепке алу және т. б. Қысылтаяң жағдайларда пайда болған тартыстар оны аса жоғары оқып, үйренуді және әдеп тұрғысынан түсіндіруді талап етеді.

Ішкі істер органына кез келген мәселемен келген адамға нәтижелі талап қойған моральдық тартыстарды шешуде аса көңіл бөлген жөн.

Моральдық тартыстарды шешудің маңызды тәсілі болып кейбір нормаларды (құқықтық және моральдық) нормаларды орындау кезіндегі анықтау жағдайы (толық түрде) саналады. Моральдық тартыстарды шешуде ұйымдастырушылық шараларға толық түрде иек артуға болмайды. Бұйрық қашанда өз күшінде бола бермейді. Міндетті орындауды талап ете бермей, оны шешуде жеке тұлғаны міндетті түрде қатыстыруды қамтамасыз ету керек. Бұл жерде бұйрықпен ашыла қоймайтын, жеке тұлғаның өзінің ашық айтып ашылуын қамтамасыз ететін тәсіл керек. Жеке тұлға өзінің қабілеті мен жалпыға мәнді мінез-құлқын өлшеу үшін жағдай туғызу қажет. Сондықтан да адамгершілік тартыстардың алдын алуға алып, шешім қабылдаған сәттен бастап тоқтатуға болады. Ал міндеттерді шешу барысындағы тартыстың алдын алу қиындық тудырады.

Бойында адамгершілік қасиеті жоғары тұрған, оның жан дүниесіндегі барлық жақсы қасиеттері (білімі, білік-дағдылары) мен ішкі әлемі астасып жатқан жеке тұлғаның моральдық тартысқа өте аз баратындығы белгілі.

Даулы жағдайларды ескерту мен жоюдың шешуші құралдарына жариялылық, ұжымдағы жағдайды сынап отыру, органдар мен құрылымдық бөлімше басшыларының жұмысының стилі мен әдістері, офицерлік сот абыройы мен қатардағы және басшы құрамдағы сот төрелігі қызметін жандандыру жатады.

Негізсіз ұсталғандар мен азаматтық жауапкершілікке тартылғандарды ақтау туралы ақпараттарды, қолданылған шаралар туралы мәліметтерді еңбек ұжымына, халыққа таратып, ішкі істер органының атынан көпшілік алдында кешірім сұрау — азаматтармен арадағы тартысты шешудің бірден-бір жолы және халықтың алдында орган жұмысының бағасын көтеру.

Қорытынды.

Моральдық тартыстарды шешу жеке тұлғаның дамуының төменгі деңгейіне негізделсе, онда, біріншіден, қоғамдық міндет бар. Одан шығатын талап мынадай: біріншіден, адамға көңіл бөлуді күшейту. Барлығына көп не аз

көңіл бөлу. Бірақ қамқорлық адамның жеке мүддесін қоғамдық, жеке бағыттағы деңгейден жеке тұлғаның мәдениетінің ең жоғарғы баспалдағына дейін көтеріп, жеткізуге бағытталуы тиіс. Бұл — адамдық мәжбүрлеу емес, керісінше, оған қойылатын талапты көрсетіп, оған жету жолында адамды ынталандыруды тұрақты түрде жетілдіріп отыру.

Моральдық тартыстарды шешуде ұйымдастырушылық шараларына толық түрде иек артуға болмайды. Даулы жағдайларды «бәсеңдететін» ерекше моральдық-этикалық құралдар бар. Бұл, біріншіден, моральдық талаптың жоғарғы деңгейіне жатқызуға болатын құндылық бағдарға негізделген бағыт болып табылады. Жеке тұлғаға өзінің мінез-құлқын осы жоғары талаптармен салыстырып отыруы тиіс. Басқаша айтқанда, оның қойған талаптарымен бәсекелесе алатын жоғары мінез-құлық нормасын артық көруі тиіс.

Екінші тәсіл кейбір нормаларды міндетті түрде орындау кезіндегі жағдайды анықтауда шығады. Үшінші тәсіл қосымша ұстанымдарды жүргізуде немесе бір қарағанда талапқа қарама-қайшы келетін көзқарастарды біріктіруге көмектесетін пайымдаулардан тұрады. Аталған тәсілдерді былайша қорытындылауға болады: жеке тұлға өзінің ой санасын және мінез-құлқын «идеалды» ұстанымға қарай қалыптастыру (құндылықты таңдау, нормативтік тұрғыда қарау), адамгершілік-психологиялық қылықтар (өзін-өзі бақылау), мінез-құлқын зияткерлікке бұру, яғни өзінің моральдық ұстанымының мәнін, жеке мүддесінің мінез сипатын, оның әдістері мен мақсаттарын (өзін-өзі тану), өзінің эмоциясын, әрекет ететін жағдайды (жағдаяттың сипатына байланысты) аса ыждағаттылықпен талдау қажет. Бұған тағы да мыналарды қосуға болады: адамгершілік тартыс шешім қабылданған, мақсат пен құралды таңдаған сәттен, бастап аяқталмайды, керісінше, бұл шешімді тәжірибеде жүзеге асыру барысында, сол жағдаятты жойып немесе қайта құрған сәттен бастап жүзеге асады. Адам саналы түрде көптеген адамгершілік тартыстардың пайда болу мүмкіндігін жоюға (немесе жөнге келтіруге) қолайлы жағдай туғызады.

1. Ішкі істер органы қызметкерлерінің қызметінде негізінен ізгілік тартыстар қалай көрініс табады?

Қызметкердің кәсіби және ізгілік нысанасының өзгеруіне, басшы тарапынан қалыптасқан қызметтік бақылау тетігінің болмауына байланысты тартыстар. Олардың қатарына кез келген құнды қылмысты ашуға талпынудан бастап, құжаттарды бұрмалауға дейінгі қылмыстарды ашу; атап айтқанда, кінәсіздерді жауапқа тарту, заңсыз қылмыстық іс қозғау, ұстау, тұтқынға алу, қылмыс үшін айыптау.

Қылмыстарды тіркеу және есепке алу кезіндегі мемлекеттік тәртіптің бұзылуына негізделген тартыстар. 1988 ж. мыңдаған айғақтар тіркелді, олардың көпшілігі материалды бұрмалап, айыпталушының берген өтінішінен бас тартуға жеткізу мақсатында қысым жасау, қорқыту, қарама-қайшы келетін материалдарды жинауға бағытталған.

2. Ізгілік пен эстетикалық сезімнің дамуының төменгі деңгейіндегі тартыстар, олар: дөрекілік, ісіне салғырт қарау, азаматтарға көңіл бөлмеу, мейірімсіздік, әдепсіздік, көкіректік т. б. Кәсіби көмектің көрсетілмеуі, дөрекілік, қорқыту және адамның тағдырына немқұрайды қарау, жекеленген мамандардың ар-ұждандық төмендігі, күдіктінің жеке басын қорлау жағдайлары туындайды. Ішкі істер органының беделін түсіріп, полициядан адамдарды үркітіп, оны қолдамай және адамдарға деген сенімді сезінбейтін мұндай айғақтарға көнуге болмайды. Ішкі істер органының аудандық және қалалық жекелеген басшылары заңдылық пен тартыс жағдайын бағалауда сенімділік пен өзін-өзі тыныштандырудан әлі де бас тартқан жоқ, принципшілдіктен, құқық бұзушылыққа қатынасынан әдепсіздік көрініс тауып, төтенше жағдайларда әрекет етудегі ойластырылған жүйесін ұсынбайды.

Ұлттық саясаттың лениндік қағидаларын бекіту, бюрократтықпен күрес және бірауыздылықты кеңейту жағдайында жеке тұлғаны нақты қорғауды құру, топтық құқық бұзушылық әрекетінде полицияның дайындықсыздығымен, ұлттық көңіл-күй элементтерімен байланысты ізгілік тартыстардың жаңа тобы туындады. Мамандардың тәрбиелік әрекеті тәртіптік шаралардың

негізгі түрлі топтарына қолданылады. Қоғамдық тәртіпті қорғау кезіндегі шерулерде полицияның арнайы құрылымдық бөлімшелерінің адамға деген күшін тікелей пайдалану жиі кездеседі.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 ж. (өзгерістер мен толықтырулар 2011 ж.).
2. Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Қазақстан - 2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». Астана, 2012 жылғы 14 желтоқсан.
3. Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында. – Алматы, 1996
4. 2015 жылғы 18 қарашадағы Қазақстан Республикасының «Жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңы.
5. «Қазақстан Республикасының құқық қорғау қызметі туралы» 2014 жылғы 29 желтоқсандағы Заңы. (өзгерістер мен толықтырулар).
6. Қазақстан Республикасы Президентінің 29.12.2015 жылғы «Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің этикалық кодексі» туралы №153 Жарлығы.
7. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «100 нақты қадам» Ұлт жоспары. 2015 жылғы 20 мамыр.
8. Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалар, даму» атты жыл сайынғы Жолдауы. Астана, 30.11.2015 ж.
9. Ғабитов Т.Х. Заңгер этикасы. Оқу құралы. – Алматы, 2004
10. М.Е. Уалиев. Заңгердің кәсіптік этикасы. Оқу құралы. – Қарағанды, 2012 жыл.